

ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Ο ΚΥΠΡΙΟΣ

→ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛ. 23

βλέπουμε να γίνονται γύρω μας αυτά τα πράγματα.

Ίσως αυτή η ανώτερη στάση του, σπρωγμένη ως την ακρότατη συνέπεια, να γίνονταν καμιά φορά άνεδαφική, όπως κάθε άρετή που ζητάει να ξεπεράσει το ανθρώπινο μέτρο. Ο Νικολαΐδης όχι μόνο δεν κατέβηκε να εκλιπαρήσει με τόν ένα ή με τόν άλλο τρόπο την ευνοϊκή κριτική, αλλά δεν έστελλε καν τα βιβλία του για κριτική. Όχι μόνο δεν δέχθηκε να υποβληθεί τὸ ἔργο του στο ἀναγκαῖο κακὸ τῆς ἐκδοτικῆς διαφήμισης ἀλλὰ φρόντιζε νὰ τυνίσει στὶς ἐκδόσεις του, πού τὶς ἔκαμνε μόνος του, τὴν ἀντίθεση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸ ἦθι τοῦ ἐμποροεκδοτικοῦ παζαριῶν βάζοντας τὴ δήλωση πὼς «ἡ ἐκδοσις δὲν ἔγινε σ' ἐκδοτικὸ οἶκο καὶ δὲν τὴν θαρραίνει ἡ ἐκδοτικὴ φήμιμα». Όταν στὰ 1938 ἐξέδωσε στὴν Αἴγυπτο τὶς «Ἀνθρώπινες καὶ Ἀνθινες Ζωές» καὶ τὸ «Χρυσὸ Μῦθος» ἔβαλε καὶ στὰ δυὸ αὐτὰ βιβλία του μιὰ δήλωση πὼς δὲν θὰ στείλει στὴν Ἑλλάδα οὔτε ἕνα ἀντίτυπο γιὰ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς λογοκρισίας πού ἐφαρμόζονταν τότε στὴ λογοτεχνία. Καὶ δὲν ἔστειλε.

Ἄλλος ἀκόμα λόγος τῆς ἀπόστασης πού ἔκαμε τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Νικολαΐδη νὰ γίνεταί γνωστὸ μόνον μέσα σ' ἕνα σχετικὰ περιορισμένον κύκλο καλλιεργημένων ἀνθρώπων ἦταν ἡ ἐκλεκτικότητὰ του στοὺς ζήτητα τῆς αἰσθητικῆς καὶ ποιοτικῆς παρουσίας τῶν βιβλίων του καὶ στοὺς ζήτητα τῆς κυκλοφορίας τους. Σήμερα τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον ἔχει φθάσει σὲ ἀξιόλογο ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐκδοτικῆς ποιότητος. Σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅμως πού ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἦταν, γενικὰ, ἀξιοθρήνητη, ὁ Νικολαΐδης, πού τύπωνε τὰ βιβλία του μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιάς του, μὲ χρήματα πού κατόρθωνε νὰ ἐξοικονομῆσει ἀπὸ τὸ ὑστέρημα μιᾶς ζωῆς καταπληκτικὰ λιτῆς, ἔκαμνε τὶς ἐκδόσεις του ὑποδειγματικῆς σὲ καλαισθησία καὶ σὲ ποιότητα, γιὰ νὰ τὶς κυκλοφορήσει — κάποτε μὲ πληρωμὴ τοῦ ἀντίτιμου καὶ πολὺ συχνὰ δίχως πληρωμὴ — ἀνάμεσα «σὲ φίλους καὶ σὲ φίλους φίλων του». Ἡ κάθε ἐκδόσις του τοῦ στοίχιζε κόπους πολλοὺς καὶ ὅλες του τὶς οἰκονομίες. Τόκαμνε αὐτὸ μὲ τὴν ἴδια χαρούμενη ἀφοσίωσις καὶ τὴν ἴδια ἀγάπη πού βάζει συνήθως ἕνας ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἀναστήσει τὰ παιδιὰ του. Γιὰ τὸν Νικολαΐδη τὰ βιβλία του ἦταν τὰ παιδιὰ του, τὸ καμάρι του, κι ἐννοοῦσε νὰ τὰ δώσει ἄρτια ὄχι μόνον στοὺς περιεχόμενον ἀλλὰ καὶ στὴν κάθε λεπτομέρεια τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισις. (Τὸ βιβλίον τοῦ Μοναχοῦ, τὸ χαϊδεμένο στερνοπαίδι πού τὸ δούλεψε τριάντα χρόνια, εἶναι ἕνα ἔργο λαμπρὸ στοχασμοῦ καὶ τέχνης, ἕνα ὑπόδειγμα καλοῦ βιβλίου μὲ ὅλες τὶς ἔνοιες πού μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσει σ' αὐτὸ τὸν ὄρισμό.)

Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Νικολαΐδη εἶναι ἡ θέλησίς του νὰ ὀλοκληρώσει μιὰν ἰδανικὴν ἁρμονία μὲ τὴ ζωὴ του, τὸ στοχασμὸ του, τὴν τέχνην του, μιὰν ἁρμονία σ' ἕνα ἐπίπεδο ἠρωϊκὰ ὑψηλὸ. Τούτῃ τῇ θέλησιν τὴν κράτησε ἀνένδοτον καὶ ἄγρυπνα, μὲ μιὰ συνέπεια πού ἐπέβαλε τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμὸ σ' ὅσους τὸν πλησιάζαν ἀλλὰ καὶ κάποιον δέος σὲ κείνους πού ἔδλεπαν κάπως θαυότερα μέσα στὴ μοναχικὴ καὶ τεράστια προσπάθεια αὐτοῦ τοῦ ἀξιαγάπητου ἀνθρώπου πού ἦταν τόσο προσιτὸς ἀλλὰ καὶ τόσο ἀπροσέγγιστος. Διαπιστώνουμε ἐδῶ μιὰν ἀντίθεση. Φυσικὰ κάθε ζωντανὸς ἄνθρωπος παρουσιάζει ἀντιθέσεις πού ἡ ἀδιάκοπη ἀνασύνθεσίς τους βρίσκεται στὴ βάση τοῦ πολὺμορφου φαινομένου πού ἀποκαλοῦμε προσωπιογὴ στὴν πραγματικότητά. Στὸν Νικολαΐδη ὅμως κάποια βασικὴ ἀντίθεση παρουσιάζεται, φαινομενικὰ, σὰν ἀνεπίδεκτη συμβίβαστος. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά εἶναι ἡ σταθερὴ προσήλωσίς του σ' ἕνα ἰδανικὸ ἀνωτερότητας

πού τόνε κάνει νὰ ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ μέτρο τοῦ μέσου ἀνθρώπου καὶ τὸν τοποθετεῖ, ἢ τείνει διαρκῶς νὰ τὸν τοποθετῆσει, μέσα σὲ μιὰ σφαῖρα ἠρωϊκῆς καὶ σὲ κάποιο βαθμὸ ρωμαντικῆς ἄθλησις. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι ἡ μεγάλη κατανόησίς του, ἡ γνήσια ἀγάπη του γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὄχι τὸν ἄνθρωπο τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀφηρημένων νοημάτων ἀλλὰ τὸν πραγματικὸ, τὸν καθημερινὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο δὲν τὸν πλησιάζει ἀπλῶς γιὰ νὰ τὸν μελετήσῃ ἢ νὰ τὸν συμπονέσῃ, νὰ τὸν βοηθήσῃ ἢ νὰ τὸν ἐκφράσῃ, σὰ νάτανε κάτι πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς δικῆς του προσωπικῆς πορείας. Τέτοιες αὐταπάτες πού ὀδηγοῦν πρὸς τὴν θεληματικὴ ἢ τὴν ἀθέλητὴ ἀνειλικρίνεια, δὲν τὶς εἶχε ὁ Νικολαΐδης. Ἐνοιῶσε βαθύτατα πὼς ἦτανε καὶ ὁ ἴδιος κομμάτι ἀναπόσπαστο αὐτοῦ τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου, καὶ γι' αὐτὸ ἡ συμπαράστασίς του ἦταν αὐθόρμητη καὶ πλέρια.

Τὸ ἀσυμβίβαστο τῶν δύο αὐτῶν θέσεων εἶναι μονάχα φαινομενικὸ. Καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη πηγάζουν ἀπὸ τὸν ἴδιον ἄνθρωπο μὲ τὸν ἀκέραιον χαρακτήρα πού μένει πιστὸς καὶ στὶς ρίζες πού τὸν ἔθρεψαν καὶ στὴν ἔφεσίς του πρὸς τὸ ὑψηλὸ. Ὁ Νικολαΐδης ὑπακούοντας ἀφ' ἐνὸς στὴν ἐπιταγὴ τῆς τιμιότητάς του ταυτίζεται μὲ τὸν θασανισμένον λαὸ τῆς ράτσας του, μὲ τοὺς «καλοὺς τοῦ νησιώτες», μὲ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς ἀγαπᾷ καὶ τοὺς παραστέκει ὅσο μπορεῖ καὶ πού ἀγωνιᾷ γιὰ νὰ τοὺς ἐκφράσῃ. Συνεπῆς ἀφ' ἐτέρου πρὸς τὸν ἰδανισμὸν του θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ μετὰ τὴ ζωὴν τοῦ τέλειον πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ μὲ τὴν τέχνην του τὴν τέλειαν μορφή. Ἰσως ὅμως ἐδῶ ἀκριβῶς νὰ βρίσκεται τὸ ἀδύνατον σημεῖον του. Ἄν ἡ ἀναζήτησις τοῦ τέλειον ἀνεβάζει καὶ τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐπίπεδο τῆς τέχνης τοῦ τεχνίτη, ἡ ἀδιάλλακτη προσήλωσις σὲ μιὰν ὑπέρτατη — καὶ κάποτε ἀυθαίρετη — μορφή τελειότητος κάμνει συχνὰ τὸν μὲν ἄνθρωπον νὰ χάνει τὴν ἐπαφή μὲ τὴν πραγματικότητά, νὰ ἀπομονώνεται, τὸν δὲ τεχνίτη νὰ κατατρίβει τὸ ταλέντο του στὴ λεπτολόγο ἀναζητήσις τῆς καίριας ἀπόδοσης σὲ βάρος τῆς δημιουργικῆς του ἐξέλιξις καὶ παραγωγικότητος.

Στὴν περίπτωσι τοῦ Νικολαΐδη θάτανε σχολαστικὸ καὶ ἄγνοον νὰ καταπιστοῦμε μὲ τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγή του κέρδιζε ἢ ζημιώθηκε μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν προσήλωσίς του στὴν ἀκριβολογία καὶ στὴν αἰσθητικὴν ἀξία τῆς φράσεως. Τὸ ἔργο του, τέτοιο πού εἶναι, κατέχει θέση τιμητικὴ. Κι ἂν εἶναι λίγο ἐπὶ σύγκρισιν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου, γιὰ παράδειγμα, ἢ τοῦ Βουτυρά, εἶναι πολὺ ἐπὶ σύγκρισιν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Πορφύρα ἢ τοῦ Καδάφη. Ἰσως θὰ μπορούσαμε μόνον νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μεγάλῃ ἀφοσίωσις τοῦ Νικολαΐδη στὴν ἐπεξεργασία τοῦ ἔντεχνου λόγου περιώρισε σὲ κάποιο βαθμὸ τὴν προώθησι καὶ τὸ πλάτεμα τῆς λογοτεχνικῆς του μαρτυρίας. Ἀπὸ τὰ πρῶτα διηγήματά του, γύρω στὰ 1915, ὡς τὸ μυθιστόρημα «Τὰ Τρία Καρφιά» πού δημοσιεύθηκε στὰ 1948, τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, ἡ ἀτμόσφαιρα, ἡ ψυχροσύνθεσι τῶν ἀνθρώπων πού περιγράφει παραμένουν περίπου μέσα στὴν ἴδια σφαῖρα. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ νησιῶν μας στὶς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα μας. Ἄλλα μὴπως καὶ στὸ ἔργο ἐνὸς Παπαδιαμάντη, γιὰ λόγους διαφορικοῦς, δὲν βλέπουμε κάτι ἀνάλογο;

Ἐξετάζοντας ὅμως μὲ προσοχὴ τὴ σφαιρίδα πού ἔδωσε στὴ ζωὴ καὶ στὴ στάσι τοῦ Νικολαΐδη αὐτὴ ἡ ἠρωϊκὴ θέλησι συνέπειας, θὰ βροῦμε, νομίζω, σὲ ποῖον βαθμὸ συνετέλεσε καὶ ὁ ἴδιος σὲ νὰ παραμείνει τῶσον καιρὸ ἄγνωνος. Ἄν βροῦμε ἀκόμα τὴν ἐξηγησι ἡ μερικῶν λανθασμένων ἀντιλήψεων πού σχηματίσθηκαν γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του.

Ὁ Νικολαΐδης χαρακτηρίσθηκε σὰν ὑπε-

ροπτικὸς, σὰν ἀσκητικὰ κλεισμένος στὸν ἑαυτὸν του, σὰν «ἄνθρωπος ἄλλου κόσμου», ὅπως λέει γι' αὐτὸν κάποιος ὁ Παναγιωτόπουλος. Εἶναι ἕνας χαρακτηρισμὸς ἀπόλυτα λανθασμένος γιὰτί λαγοῖ πνευματικοῖ ἐργάτες ἔζησαν τόσο κοντὰ στὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς τους ὅσο ὁ Νικολαΐδης.

Ἄν ἕνας στοχαστὴς μὲ μόρφωσι καὶ παρατηρητικότητά σὰν τὸν Παναγιωτόπουλον σχημάτισε λανθασμένη γνώμη εἶναι γιὰτί ὁ Νικολαΐδης, πού πλησιάζε μὲ ἀνεπιφύλακτη ἀγάπην τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, γίνονταν ἐξαιρετικὰ ἐπιφυλακτικὸς καὶ ἀπροσέγγιστος ὅταν μυρίζονταν ἐπισημότητες καὶ καθιερωμένες αὐθεντίες. Ἡ ἀγρυπνὴ θέλησίς του νὰ μὴ κατέβει στὴν ταπεινωτικὴ πρᾶξι τῆς συναλλαγῆς, τὸν ὀδηγοῦσε κάποτε σὲ μιὰ στάσι ἀλύγιστη.

Μιὰ ἄλλη λανθασμένη ἀντίληψιν πού σχημάτισαν γιὰ τὸν Νικολαΐδη πολλοὶ ἄνθρωποι εἶναι ὁ θρύλος τοῦ ἀλήτη — τοῦ ἀλήτη μὲ τὸ ὑποτιμητικὸ νόημα τῆς ἀντικοινωνικότητος πού βάζουμε σ' αὐτὸ τὸν ὄρισμό μερικῶν εὐυπόληπτοι ἀστοῖ. Σὲ τοῦτο ἔδωσε ἀφορμὴ ὁ λιτὸς καὶ πολὺ οἰκονομικὸς τρόπος πού ζοῦσε καὶ πού ταξίδευε ὁ Νικολαΐδης, κυρίως ὅμως ἡ περιφρόνησίς του γιὰ κάθε μορφὴ τυποποιημένου καὶ κατὰ συνθήκην καθωσπρετισμοῦ.

Ἄν μὲ τὸν ὄρισμό ἀλήτης ἐννοοῦμε κείνον πού εἶτε θεληματικὰ εἶτε ἀπὸ ἀδράνεια καὶ ἀνεμελιά τοποθετεῖται στὸ περιθώριον τῆς κοινωνίας, ὁ Νικολαΐδης ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ τοῦ τύπου. Βαθύτατα κοινωνικὸς, ἐργατικὸς, καὶ ἐξαιρετικὰ ἀξιοπρεπὴς ἄνθρωπος, ἔκαμε κανόνα τῆς ζωῆς του τὸν περιορισμὸν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν του στοὺς ἐλάχιστον — καὶ πειθάρχησε μὲ μιὰ καταπληκτικὴ συνέπεια σ' αὐτὸ τὸν κανόνα — γιὰτί αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος τρόπος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του μὲ τὰ πολὺ περιορισμένα οἰκονομικὰ μέσα πού διέθετε, καὶ πού δὲν ἠθελε νὰ σκοτιστεῖ γιὰ νὰ τ' αὐξήσει. Ἐτοίχιζε ὄχι μόνον δὲν βρέθηκε ποτὲ στὴν ἀνάγκην νὰ δεχτεῖ τὴ βοήθειαν κανενὸς, ἀλλὰ πρόσφερε πολλὰς φορὰς τὴ βοήθειάν του σὲ φίλους του.

Ἰσως λοιπὸν ὁ ἴδιος ὁ Νικολαΐδης μὲ τὸ νὰ κλείσει τὸν ἑαυτὸν του μέσα σὲ μιὰν ἀπόλυτη εὐθύτητα καὶ μιὰν ἀδιάλλακτη συνέπεια πρὸς τὶς ἀρχῆς του, νὰ στάθηκε, σὲ κάποιο βαθμὸ, ἀφορμὴ τῆς ἀπομόνωσής του ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους λογοτεχνικοὺς κύκλους τῆς ἐποχῆς του. Ἄν αὐτὴ ἡ ἀποψη εἶναι ὀρθή, τὸ μόνον μειονέκτημα πού μπορεῖ νὰ προέκυψε ἀπὸ τὴν ὑπέροχην στάσι τοῦ Νικολαΐδη εἶναι ὅτι δὲν προβλήθηκε ἀρκετὰ τὸ ἔργο του καὶ δὲν γίνθηκε γνωστὸ στὸ πλατὺ κοινόν, τουλάχιστον ὅσο ζοῦσε ὁ συγγραφέας. Τὸ τίμημα δὲν εἶναι βαρὺ. Καὶ ἡ σκληρὴ ἄθλησις τοῦ Νικολαΐδη δὲν πήγε στὰ χαμένα. Γιὰτί ἐγγύησι γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν ἐνὸς ἔργου δὲν εἶναι ἡ μεγάλῃ, καὶ κάποτε ἐφήμερη, ἐπιτυχία τοῦ ἀλλὰ ἡ ἀξία τοῦ ἡ ἀληθινή. Ὅμως τὸ φαινετὸν παράδειγμα πού μᾶς ἔδωσε ὁ Νικολαΐδης μὲ τὴ ζωὴν του θὰ παραμείνει ἕνα ἀνεκτίμητον στῆριγμα γιὰ ὅλους πού πιστεύουν στὴν ἐφεσίς του ἀνθρώπου πρὸς τὸ καλόν. Εἶναι ἕνα παράδειγμα ἀνθρωπιάς καὶ καλωσύνης πού ἐπιβάλλεται ὄχι μὲ λόγια ἀλλὰ μὲ τὴν ἠρωϊκὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν τῶν ἀρετῶν.

Ὁ Νικολαΐδης ἔμεινε πιστὸς στὸν ἑαυτὸν του ὡς τὸ τέλος. Οὔτε τὰ δυὸ τελευταῖα καὶ ὀδυνηρὰ χρόνια τῆς ἀρρώστιας του μπόρεσαν νὰ κλονίσουν τὴν ψυχικὴ ἀνοχήν του. Ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου ὅπου βρίσκονταν καθηλωμένος, αὐτὸς ὁ ἄλλοτε χαρούμενος ταξιδευτὴς ἔβρισκε πάντοτε τὴ δύναμιν νὰ σηκώσει τὴ φωνὴν καὶ νὰ διακηρύξει τὴν προσήλωσίς του στὸ χρέος του σὰν πνευματικὸν ἄνθρωπον.